

Faktor času a vědeckovýzkumná činnost

Všestranný rozvoj vědeckovýzkumné činnosti v podmínkách ČSLA, která je především zaměřena na otázky naplňování požadavků vojenské politiky strany a uplatňování leninských principů výstavby socialistické armády, přináší s sebou celou řadu významných metodologických problémů. Musíme na ně najít správnou a adekvátní odpověď, chceme-li skutečně dosáhnout v rovině vědeckého poznání objektivně správných výsledků, které by svým obsahem přispěly k potřebám vojenské praxe, při zvyšování bojové a politické přípravy naší armády.

Jedním z důležitých metodologických problémů, který zejména v současných podmínkách při zkoumání společenských jevů a procesů v ČSLA vystupuje do popředí, je faktor času. Pojem času můžeme vymezit a ohraničit z různých pohledů. V prvé řadě si musíme uvědomit, že „čas“ je vyjádřením doby trvání a posloupnosti věcí, předmětů materiálních procesů, událostí a jevů. Je pro něj charakteristické,

že se nemůže vrátit zpátky, není možné jej zastavit. Minulost, přítomnost a budoucnost si nemohou změnit svá místa. Zároveň musíme však vycházet z toho, že kategorie „čas“ není ideově neutrální a nehistorickou kategorií. Svou dynamikou vždy charakterizuje zvláštnosti etapy společenského vývoje, ve kterých jej sledujeme, nebo kde jeho význam vystupuje do popředí. Např. v podmínkách ČSLA charakterizuje i současnou etapu výstavby naší armády, stupeň realizace závěrů XV. sjezdu KSČ i dosahované výsledky při naplňování sociálně politického principu její výstavby.

Z hlediska potřeby zkvalitnění a zefektivnění vědeckovýzkumné činnosti v podmínkách naší armády v souvislosti se zkoumáním společenských jevů a procesů, včetně odhalování nových vývojových tendencí, vystupuje faktor času v celé řadě významových rovin, jako např. v rovině filozoficko-teoretické, metodologické a metodicko-organizační.

Filozoficko-teoretické vymezení faktoru času ve vědeckovýzkumné činnosti je v podstatě vyvoláno dialektickou jednotou dvou potřeb. Na jedné straně vystupuje do popředí požadavek důsledné realizace každého poznání na základě teoretického a světónázorového východiska

marxisticko-leninské teorie v celku. Na druhé straně v jednotě s tímto požadavkem musíme odmítnout všechny přístupy, které nesprávně interpretují kategorii „čas“ a tím vytvářejí předpoklad pozitivistického způsobu myšlení ve vědeckém poznání.

Kategorie „čas“ je jednou z důležitých křížovatek. Její nesprávné uplatňování může vědecké poznání svest z cesty marxismu-leninismu a přivést na pozice pozitivismu, pragmatismu a subjektivismu. Marxisticko-leninská filozofie vychází z toho, že tato významná kategorie materialistické dialektiky je odrazem objektivně existujícího času, který je neoddelitelný od pohyblivosti se hmoty a prostoru, v němž dochází k realizaci tohoto pohybu.

Již V. I. Lenin ve své práci „Materialismus a empiriokriticismus“ odmítá všechny pozitivistické názory a stanoviska, které z pozic subjektivního idealismu činí z kategorie času čistě subjektivní kategorii, na objektivním vývoji přírody a společnosti nezávislou. (Lenin, V. I.: Spisy, sv. 14, s. 155—157.)

Pouze chápání času jako na subjektu poznání nezávislého činitele umožňuje správně vymezit jeho místo ve vědeckém poznání. Při zkoumání místa faktoru času ve vědeckovýzkumné činnosti musíme brát zároveň v úvahu, zda jde o poznání v rovině přírodních a technických věd, nebo v rovině zkoumání společenských procesů. Při řešení otázek společenského charakteru, včetně těch, které se realizují v podmínkách zvyšování bojové a politické přípravy socialistické armády, vždy musíme mít na paměti, že dialektika společnosti není pouhou aplikací obecně dialektických zákonů na konkrétní společenské jevy. Má i svou specifikou, protože ve sféře společenských jevů a procesů, včetně těch, které vznikají a realizují se v podmínkách socialistické armády, se obecné zákony projevují jinak než v oblasti neživé přírody a kromě toho, a to je rozhodující, dialektika společnosti se realizuje přes konkrétní aktivní činnost jednotlivců, tříd a stran. Každý společenský jev a především společenský proces je vždy přímo nebo zprostředkovaně spojen s konkrétní individuální a společenskou činností a v tomto významu nemůžeme ohraničit místo faktoru času ve vědeckém poznání, aniž bychom nesledovali a nevymezovali objekt naší pozornosti také z hlediska stránky činnosti. V podmínkách socialistické armády je tato činnost především závislá na charakteru vojenské činnosti, tedy na takové činnosti, která směřuje k dosahování vysokého stupně odborně vojenské, ideově politické a psychologické připravenosti vojsk.

Jedním z postulátů materialistické dialektiky ve vědeckém poznání je vývojové hledisko. Každý zkoumaný jev nebo proces musíme pokládat za výslednici minulého vývoje s konkrétním vztahem k budoucnosti. Právě dialektický princip vý-

voje vyžaduje zkoumat každý společenský jev a proces z hlediska jeho vzniku a vývoje, zkoumat specifickou úlohu jeho různých období i z hlediska kvantitativních a kvalitativních změn, které mají vliv na jeho průběh v čase. Můžeme tedy říci, že zkoumat společenské jevy a procesy v podmínkách socialistické armády z pohledu materialistické dialektiky znamená zkoumat je v neustálém pohybu a vývoji, v celém souhrnu jejich různých spojitostí. Všeestranně uplatňovat vývojové hledisko ve vědeckém poznání z hlediska faktoru času vyžaduje zároveň (z pohledu marxisticko-leninské teorie poznání) i správně uplatňovat dialektiku kontinuity a diskontinuity. Každý pohyb a vývoj společenské reality je totiž dialektickou jednotou kontinuity a diskontinuity (přetržitosti a nepřetržitosti vývoje v čase).

Objektivní dialektika kontinuity a diskontinuity všech společenských jevů a procesů, včetně těch, které vznikají, vyvíjejí a realizují se v podmínkách socialistické armády, se v plném rozsahu musí odrážet i v obsahu získaných vědeckých poznatků. Přitom kontinuita společenského poznání v určité, ohraničené časové dimenzi spočívá ve vnitřním sepětí nových poznatků s dřívějším vědeckým poznáním a teoretickým zobecněním. Toho dosáhneme ve vědeckovýzkumné činnosti tím, že při komplexním sledování jakýchkoli společenských otázek — ať již jde např. o problémy, které souvisí s prohlubováním vlivu strany na oblast odborně vojenského charakteru, s upevňováním morálního politického stavu, ideově politické nebo psychologické přípravy vojsk — využijeme všech dřívějších vědeckých poznatků, a to jak socialistické vojenské vědy, tak i jednotlivých partikulárních vojenskospolečenských věd.

Vědeckost jakéhokoli poznání, a v rovině společenského vývoje především, z hlediska významu faktoru času zároveň vyžaduje správně uplatňovat požadavek diskontinuity. Ovšem pouze takové diskontinuity, která je dialekticky spojena s významem kontinuity ve vědeckém poznání. Každý nový vědecký poznatek, získaný v souvislosti s přihlédnutím k vývoji objektu našeho poznání, by měl ve vztahu k časové relaci vývojových změn postihovat jak vše nové, tak i to, co již neplatí, co překonal společenský vývoj. Tím se také vytváří předpoklad pro to, abychom mohli formulovat vědecky zdůvodněné závěry, které vedou nejen k upřesňování celkového našeho poznání, ale zároveň, a to je podstatné, mohou ohraničit vývojové tendence sledovaných společenských procesů, které jsou spoje-

ny s uplatňováním principů výstavby socialistické armády v podmínkách rozvinuté socialistické společnosti.

Právě podceňování dialektické jednoty kontinuity a diskontinuity ve vědeckém poznání vede nejen ke zkráceným závěrům, ale především k vytváření prostoru pro subjektivismus v rovině společenskovědní výzkumné činnosti.

Vzhledem k tomu, že cílem vědeckého poznání je dosahování takových poznatků, které by v zobecněné podobě odrážely objektivně pravdivé poznatky o sledovaných jevech a procesech, vystupuje z hlediska faktoru času významně do popředí vzájemný vztah mezi relativní a absolutní

pravdou. Pro metodologicky správné řešení tohoto vzájemného vztahu v rovině vědeckého poznání nám zanechal V. I. Lenin teoretický odkaz: „Materialistická dialektika Marxova a Engelsova v sobě nepodmínečně zahrnuje relativismus, ale neredukuje se naň, tj. uznává relativnost všech našich znalostí, ale ne v tom smyslu, že by popírala objektivní pravdu, nýbrž v tom smyslu, že hranice, jak dalece se naše vědění přibližuje k této pravdě, je historicky podmíněna.“ (Lenin, V. I.: Spisy, sv. 14, s. 141.) Přičemž „Hranice pravdy každé vědecké poučky jsou relativní, neboť jsou rozšiřovány nebo zužovány dalším růstem vědění.“ (Lenin, V. I.: Spisy, sv. 14, s. 139.)

Význam zvláště výrazných filozoficko-teoretických východisek při zkoumání faktoru času ve vědeckovýzkumné činnosti v podmínkách socialistické armády se v plném rozsahu musí promítnout do metodologie vědeckého poznání, a v tomto významu je přímo spojen s naplňováním požadavků dialekticko-logické struktury vědeckého poznání. Dialekticko-logickou strukturu vědeckého poznání můžeme charakterizovat takto: Podle stanoveného cíle a objektu vědeckovýzkumné činnosti a na základě dříve získaných vědeckých poznatků o objektu našeho výzkumu získat pomocí adekvátního systému metod odpovídající množství empirických poznatků z vojenské praxe. Na základě kvantitativní a kvalitativní analýzy a komplexního využití analyticko-syntetického a induktivně-deduktivního přístupu získané poznatky zobecnit, ověřit je v bezprostřední vojenské praxi a tak vymezit obsah nových vědeckých poznatků.

Základem dialekticko-logické struktury vědeckého poznání je dialektická logika, neboť „Dialektická logika“, zdůrazňoval V. I. Lenin, „vychází, abychom předmět chápali ve vývoji, samopohybu ... ve změně.“ (Lenin, V. I.: Spisy, sv. 32, s. 92.) Přitom uplatňování dialektické logiky ve společenskovědní činnosti v podmínkách socialistické armády znamená vycházet ze samotné logiky jejího vývoje a objektu naší pozornosti zkoumat v celém souhrnu jeho jednotlivých vývojových změn ve sledovaném čase. Důsledné uplatňování těchto požadavků dialektické logiky při realizaci dialekticko-logické struktury vědeckého poznání právě zvýrazňuje místo faktoru času v tomto významu:

— jako časové relace, která vyjadřuje dobu získávání výchozích empirických po-

znatků a uplatňování vědeckých poznatků v praxi,

— jako časové relace, která vyjadřuje dobu mezi časem získávání empirických poznatků a ověřováním zobecněných poznatků ve vojenské praxi.

Tyto časové relace jsou přímo determinovány objektem vědeckého poznání, lépe řečeno rychlostí jeho vývojových změn. Nemůžeme jej libovolně vymezovat, ale musíme tyto časové relace ohraničit na základě teoreticko-empirické analýzy výzkumného problému. Zároveň musíme přesně a komplexně ohraničit, ke kterým změnám dojde nebo může dojít v průběhu procesu vědeckého poznání. Např. tyto časové relace jsou podstatně rozdílné, jestliže objektem zkoumání je stupeň ideově politické připravenosti mladých členů strany v ČSLA, nebo otázky nové kvality při prohlubování systému vlivu strany na otázky bojové a politické přípravy. Již tento příklad potvrzuje, že samotný objekt zkoumání determinuje optimální délku časových relací výzkumné činnosti. Na tento velmi důležitý moment velmi často v přípravné fázi vědeckovýzkumné činnosti zapomínáme, a to především tehdy, vycházíme-li ze vžitých schémat, aniž bychom se zamýšleli nad tím, nakolik se vývoj objektu našeho poznání musí promítnout do logiky vědeckého přístupu. Nedocení tohoto požadavku má za následek nejen subjektivní závěry, ale především získané poznatky ztrácejí význam vědeckosti a tím i svou praktickou uplatnitelnost. Každý vědecký poznatek, který vstupuje do sféry řídicí a organizační činnosti v podmínkách ČSLA, je v podstatě vědeckou informací. V tomto případě, kdy platí, že „čas“ je nepřítel informací, vede k jejímu stárnutí. Neaktuál-

nost informací, které jinak mohou mít vysoké kvalitativní charakteristiky (spolehlivost, úplnost, přesnost atd.), vyvolává jejich neužitečnost a vede ke zbytečným nákladům. „Pouze informace, jež byly získány, zpracovány a využity v čase, v okamžiku, kdy vznikla nutnost přijmout rozhodnutí, mohou plnit svoji poznávací funkci.“ (Afanasjev, V. G.: Sociální informace a řízení společnosti, Praha, Svoboda 1978, s. 133.)

Rychlost změny objektu vědecké pozornosti přímo ovlivňuje i časovou možnost získávání správných výchozích empirických poznatků. Ve vědeckém poznání tento časový úsek musí odpovídat cíli, kterého se má touto cestou dosáhnout. Navíc volba správného času získávání výchozích empirických poznatků v podmínkách ČSLA je podmíněna:

— permanentními změnami sociálně třídní struktury vojenské organizace i změnami vlastního složení vojenských kolektivů, způsobenými pravidelným střídáním vojenské základní služby a objektivně nutnými změnami jednotlivých struktur vojenské organizace,

— rozdílností v charakteru činnosti jednotlivých druhů vojsk z hlediska bojové pohotovosti i prostorového rozmístění jednotlivých útvarů a svazků ve vztahu k potenciálnímu protivníku.

Tyto činitele musíme zvýraznit proto, že jejich přehlížení při vymezování úseku časové relace pro získávání výchozích empirických poznatků (ať již jde o jednorázovou výzkumnou činnost, nebo o dlouhodobé pozorování konkrétních společenských procesů v časové posloupnosti, kde ovšem navíc faktor času vystupuje jako nezávislá proměnná) vede k celé řadě nepřesností. Musíme brát v úvahu rytmus jednotlivých vývojových změn v čase.

Při získávání empirických poznatků celá řada společenských jevů a procesů, které se realizují v podmínkách naší armády, má konkrétní rytmus svého vývoje a ve své podstatě má relativně stálou podobu. Jako příklad můžeme uvést pravidelnost nástupu vojáků základní služby, pravidelnost odchodu osob z povolání do vojenských škol a příchodu k vojskům po ukončení studia, pravidelnost pevných forem ideově výchovných činností, a to jak u vojáků základní služby, tak u osob z povolání, průběh jednání členských schůzí i rytmus jednotlivých druhů odborné vojenské přípravy.

Jak již jsem zdůraznil, při získávání empirických poznatků (včetně ověřování zobecněných poznatků ve vojenské praxi) nesmíme zapomínat ani na složku

činnosti. Zkoumáme-li např. takové společenské procesy, které se vztahují k vojenské odborné stránce výcviku, pak výchozí empirické poznatky musíme získat v takovém úseku časové relace, kdy u všech sledovaných jednotek a útvarů probíhá stejná vojenská odborná činnost. Nebo chceme-li zkoumat společenské procesy bojové pohotovosti u vybraných útvarů, pak tyto útvary musí být na stejném stupni bojové pohotovosti. Neboť i v tomto případě platí: „Předčasný sběr a zpracování informace nemá smysl, neboť problém dosud nedozrál a následující nutná změna situace vyvolává zbytečnost získaných informací.“ (Afanasjev, V. G.: tamtéž.)

V důsledku stále většího pronikání výsledků vědeckotechnické revoluce do podmínek upevňování bojové pohotovosti naší armády se zákonitě zkracuje čas na realizaci vědeckovýzkumných úkolů. Čím dále tím více dochází k deficitu času a faktor času výrazně ovlivňuje metodicko-organizační strukturu vědeckého poznání.

Vznik deficitu času je vyjádřením objektivního rozporu mezi nutným časem, který souvisí s přípravou výzkumné činnosti, jejím uskutečněním i uplatněním získaných poznatků ve vojenské praxi, a časovou relací, která by odpovídala vývojovým změnám objektu našeho poznání. Tento rozpor můžeme odstranit pouze zkrácením nutného času vědeckého poznání vcelku i zkrácením času potřebného k tomu, aby získané poznatky našly společenskou uplatnění. Uskutečnit tento požadavek v podmínkách naší armády při společenskovědní výzkumné činnosti však není záležitostí jednoduchou, neboť souvisí s řešením celé řady činitelů.

Za prvé jde o maximální hospodaření s časem v samotném procesu vědeckého poznání. V této souvislosti jde o odstranění časových ztrát spojených s neadekvátní metodikou při získávání výchozích empirických poznatků. Zaručeně tam má své místo odborná metodická připravenost jednotlivých příslušníků výzkumného týmu spojená s vysokou aktivitou v činnosti vědeckých pracovníků. Významným činitelem z hlediska zkrácení nutného času ve vědecké činnosti, a to i v rovině společenského poznání, je správné a efektivní využívání moderní výpočetní techniky. Musíme si však přitom uvědomit, že odstranění deficitu času přispívá výpočetní technika jen tehdy, jestliže ji odborně a metodologicky správně ve společenském poznání využíváme.

Za druhé zkracování nutného času zákonitě souvisí s důsledným využíváním leninského stylu práce, a to v oblasti plá-

nování, řízení a organizace vědeckého poznání. Znamená to co nejvíce a v optimální míře využívat celého souboru vědeckého řízení, systematicky a všestranně analyzovat a obohacovat se získanými poznatky z této činnosti.

Právě uplatňování leninského stylu práce v řízení a organizaci vědeckovýzkumné činnosti vyžaduje neustále zdokonalovat zásady, prostředky a metody řízení vědeckého poznání. Tento požadavek by se měl v plném rozsahu promítnout i do celé struktury heuristiky realizace každého výzkumného procesu, přičemž jako prioritní z hlediska významu faktoru času vystupuje do popředí význam systematické heuristiky.

Systematická heuristika je součástí socialistické organizace vědecké činnosti. Na základě marxisticko-leninské teorie poznání zkoumá jednotlivé fáze tvůrčí činnosti, účelně vyhodnocuje získané zkušenosti vědeckotvůrčích procesů. Shromažďuje a systematicky uspořádává získané poznatky a dává je k dispozici, abychom nové výzkumné úkoly mohli zvládnout pokud možno nejracionálněji a tím dosáhli úspory času. Systematická heuristika

tak vytváří předpoklad pro neoptimálnější podobu výzkumného procesu. Překonává jednostranný, v lineární podobě řešený hypoteticko-deduktivní přístup ve vědeckém poznání a nachází vzhledem k nutné časové relaci odpovídající přístup, kde jednotlivé fáze jeho řešení jsou paralelně propojeny. Přistupuje ke sledovanému společenskému jevu nebo procesu jako v čase rozvíjející se systém a systémovým přístupem vyžaduje zachycovat potřebné informace. Proto uplatnění systematické heuristiky ve společenském poznání z hlediska překonání deficitu času vždy souvisí s uplatněním odpovídajících metod realizace výzkumného procesu.

Všestranné prohlubování efektivnosti vědeckovýzkumné činnosti při realizaci společenského poznání v podmínkách naší armády neoddelitelně souvisí se správným přihlédnutím k faktoru času. Faktor času nás provází při každé činnosti, tím více v rovině vědeckovýzkumné činnosti. Pouze jeho správné využívání vzhledem k cíli a především objektu vědeckého poznání vytváří předpoklad, aby získané poznatky přispěly k dalšímu zvyšování bojové a politické přípravy naší armády.